

OD ISTE AUTORKE

SESTRE ROMANOVE
POTERA ZA SPASENJE ROMANOVA

H E L E N
R A P A P O R T

Poslednji
dani
ROMANOVA

TRAGEDIJA U JEKATERINBURGU

Prevela
Dubravka Srećković Divković

■ Laguna ■

Naslov originala

Helen Rappaport

JEKATERINBURG: The Last Days of the Romanovs

Copyright © Helen Rappaport 2008

This edition is published by arrangement with Peters,
Fraser and Dunlop Ltd. Through Andrew

Nurnberg Associates International

Cover photography © Romanov Collection, Beinecke
Rare Book and Manuscript Library, Yale University

Translation copyright © 2022 za srpsko izdanje, LAGUNA

Mojim ćerkama Dejani i Lusi

„Nemojte slučajno zaboraviti šta je božansko u ruskoj duši – to je krotkost.“*

Džozef Konrad, *Očima zapada*, 1911.

* U prevodu Zulejhe Riđanović. (Prim. prev.)

Sadržaj

Uvod: Crveni Ural	11
1. Iza palisada	27
2. „Crni gospodin“	53
3. Čovek s cigaretom	77
4. Žena u invalidskim kolicima	98
5. Devojke u belim haljinama	120
6. Dečak u mornarskom odelu	140
7. Dobri doktor	158
8. „Naša jadna Rusija“	171
9. „Sve kao i obično“	189
10. „Šta da se radi s Nikolajem?“	204
11. „Nemamo apsolutno nikakvih vesti spolja“	227
12. „Kod njih se tamo nešto desilo“	250
13. „Obični ljudi kao mi“	265
14. Kuća posebne namene.	272

15. „Volja revolucije“	285
16. „Svet nikad neće saznati šta smo s njima uradili“ .	313
Epilog: Miris krinova	320
Izjave zahvalnosti	345
Napomena o izvorima.	353
Bibliografija.	361
Indeks	385
O autorki	403

Uvod

Crveni Ural

Dvadeset devetog aprila uveče, hiljadu devetsto osamnaeste, jedan naročit voz je stajao na sporednom koloseku Ljubinske, male železničke stanice na Transsibirskoj pruzi nedaleko od Omska. Bio je pod neuobičajeno jakom stražom. U njegovom vagonu prvog razreda sedeli su Nikolaj Aleksandrovič Romanov, bivši imperator sveruski, i njegova supruga Aleksandra, rodnom Nemica.

Lišenog svih povlastica, kao uhapšenika kog čeka suđenje ili progonstvo, Nikolaja su selili posle trinaest meseci koje je proveo u kućnom pritvoru sa svojom porodicom, najpre u Aleksandrovskom dvorcu u Sankt Peterburgu, a potom u Tobolsku u zapadnom Sibiru. Ukoliko to već nije znao, pojedini oko njega krajnje izvesno jesu znali: car je polazio na svoje poslednje putovanje. Ali čak i oni koji su nagađali šta bi moglo zadesiti njihovog bivšeg monarha nisu mogli nikako zamisliti pravu, odvratnu strahotu onog što će slediti.

Nikolaj je dotad bio bodar duhom, ali njegova nada da će dobiti bezbedno utočište surovo se srušila kada su on i

njegova supruga otkrili da ih ne vode u Moskvu, pa ni u progonstvo van Rusije kao što su se nadali.

Voz u kom su se nalazili upravo je kretao ka onom poslednjem mestu na koje bi Nikolaj želeo da ga pošalju. Ka Jekaterinburgu.

„Pošao bih bilo kuda, samo ne na Ural“, navodno je rekao te noći dok je voz usporavao bližeći se gradu. Budući da je za vreme tamnovanja u Tobolsku redovno čitao tamošnje novine, bio je vrlo svestan da je raspoloženje među radnicima na Uralu „izrazito protiv njega“. Imao je valjanog razloga da strepi od nasilnog odvođenja na takvo mesto, među takve ljude – bilo da tamo putuje kao svrgnuti monarh ili pak kao brižni i osećajni porodični čovek s bolesnom ženom, četiri nežne ćerke i bolešljivim sinom hemofilčarom. Jekaterinburg je bio žestoko anticaristički nastrojen, a kao istorijski čvor starog kaznenog sistema Rusije ujedno i tranzitna tačka na putu u mesta i u strahote iz kojih nema povratka.

U okolini Jekaterinburga, na jednom usamljenom šumskom proplanku, nekada se nalazio kameni obelisk čiju je površinu izrovašilo i išaralo surovo rusko podneblje. Sa jedne strane bila je ispisana reč *ЕВРОПА*, a sa druge *АЗИЯ* – jer ovaj spomenik je označavao simboličnu granicu između evropske i azijske Rusije. Izgrađen tako da opkoračuje Veliki sibirski put, Jekaterinburg je bio kapija carske Rusije ka Istoku još od svog osnivanja početkom osamnaestog veka, a prvobitni poštanski put protezao se još blizu pet hiljada kilometara, sve do mandžurske granice.

Prirodnu među čine Uralske planine, dve i po hiljade kilometara dugačak venac koji cepa Rusiju sa severa na jug. Na istoku počivaju ledena prostranstva sibirске ravnice,

koja se šire poput nepreglednog mora i okončavaju se, što bi rekao pisac Anton Čehov, „đavo bi ga znao gde“. Ali Veliki sibirski put nije bio nikakva velelepna saobraćajnica. Dva veka, pa i duže, ta mrka brazda puta što se protezala kao nit posred same Rusije bila je poznatija kao Trakt. Od Jekaterinburga su njegovom uskom, krivudavom šljunčanom stazom, nakon što ih iz centralnih zatvora u Moskvi transportuju parobrodom i dereglijom u Tjumenj, klancale kolone prognanika i prestupnika – kroz oblake prašine u sušne letnje mesece, kroz ledene mećave zimi, s nogama u zveketavim bukagijama.

Na svom dvogodišnjem usiljenom maršu u zatočenje ili progonstvo, stotine hiljada muškaraca, žena i dece prošlo je tuda u onim najgorim godinama carističkog ugnjetavanja. Trenutak kad stignu do jekaterinburškog obeliska označavao je danteovsku tačku prelaska, ulaz u jedan pakao ruske vrste, posle kog se nesrećnici ostavljaju svake nade da će ponovo videti svoj dom i porodicu. Zastavši nakratko tu, poslednji put bi pogledali ka evropskoj Rusiji pre nego što se odvaže da zakorače u pagansku divljinu iza njega. Mnogi su ljubili obelisk u znak poslednjeg zbogom; drugi su urezivali svoja imena u površinu kamena. Većina nikada više neće tuda proći.

Ime grada – *Jekaterinburg* – zvučalo je čudnovato zapadnjački, ali svuda oko njega bila je Azija. Ugnežđen na istočnim padinama Urala, on pred sobom ima niski horizont koji se širi u prostranstva močvarne tajge, borovih i brezovih šuma što sežu daleko na sever i istok i kuda krstare medvedi, losovi, vukovi i divlje mačke. Tu je klima bezdušno sibirska: proleće ne počinje do sredine maja. Pa čak i tad bude snega

na tlu, jezera još počivaju pod ledom, a zemlja je raskaljana od prolećnih poplava. Praćeno rojevima komaraca, leto se nakratko pojavi u junu, donoseći sa sobom kratkotrajnu idilu belih noći, kao i silovite oluje s grmljavinom i munjama, kojima su uzrok bogate naslage minerala u brdima. Ali krajem avgusta sledi povratak mrazeva i godišnji ciklus ponovo steže obruč.

Kršten 1723. po drugoj supruzi Petra Velikog, Jekaterinburg je život započeo kao daleka ispostava carstva – jedva nešto više od drvene utvrde izgrađene da brani dragocena postrojenja za izdvajanje gvožđa iz rude koja su tamo podignuta. Uprkos zabačenosti, biće sve važniji kao ekonomski, naučni i kulturni centar, te s vremenom postati bogat kao grad rudarskih inženjera, trgovaca i bankara i kao dom Ruske carske kovnice. Procvat Jekaterinburga zasnivao se na ogromnom mineralnom blagu Urala; poludrago kamenje koje je ulepšavalo ruske carske palate i saborne crkve kopalo se tu, a njegove raskošne nijanse vidale su se u majstorski izrađenim inkrustacijama, na stubovima od jaspisa, porfira i lapis-lazulija, u prepoznatljivoj tamnozelenoj boji vaza i stolova od malahita što su krasili velelepne dvorce careva. Tamošnje planine krile su u nedrima obilje dijamanta, ametista i smaragda, kao i toplog, rumenog rodonita i retkog i čudesnog aleksandrita koji stalno menja boju iz crvene u zelenu. Dostavljano radionicama Carskog lapidarijuma u Jekaterinburgu i Sankt Peterburgu, to drago i poludrago kamenje činilo je veliki deo sirovog materijala za bajkovito izrađen nakit i umetničke predmete koje su stvarale zanatlije poput Karla Faberžea, dvorskog zlatara Romanova.

Ural je bio podjednako bogat skupocenim metalima. Zlato je tu otkriveno 1814, platina pet godina potom. Štaviše, zlata je bilo u takvom obilju da su meštani tvrdili da

„tamo gde nije pronađeno, nije ni traženo“. U vreme izbijanja revolucije Jekaterinburg je obezbeđivao 90% svetskih količina platine, kao i nebrojene luksuzne proizvode, parfeme i krzna najboljeg kvaliteta – dabrovina sa Kamčatke, samurovina, hermelin, vizon, crna i siva lisica, prostirke od medveđe kože, sve se to moglo naći u tom gradu, doneseno iz svih krajeva Sibira. Ali istinsko blago grada počivalo je u gvozdenoj rudi i sirovom gvožđu koje se od nje proizvodilo. Početkom devetnaestog veka, kada je Ural bio najveći proizvođač gvožđa na svetu, Jekaterinburg je, u Rusiji koja se modernizovala, izgradio nova industrijska postrojenja. Ali krajem veka će nekada dominantnu jekaterinburšku proizvodnju gvožđa nadmašiti moćna nova metalurška industrija u basenu reke Dona na jugu, kojoj su snagu davali neiscrpnj izvori uglja. Proizvodnja je počela da stagnira i spasli su je samo intenzivan period modernizacije i izgradnja Transsibirske železnice.

Prolazeći 1890. kroz Jekaterinburg, Čehov ga smatra dosadnim i provincijalnim i jedino ga oduševljava „veličanstven, baršunast“ glas njegovih brojnih crkvenih zvona koji se razleže reskim prolećnim vazduhom u vreme uskršnjeg posta. Tražeći utočište u luksuzu *Američkog hotela*, tridesetogodišnji dramski pisac povlači se u svoju sobu i navlači zastore da ne bi morao da gleda napolje, u svet koji njemu izgleda tuđinski. Čitave noći se u daljini čuju udari u gvozdene table. Treba imati glavu od livenog gvožđa pa ne sići s uma od njih, piše on. A što se tiče stanovnikâ ovog napola azijskog grada, njemu su oni nejasni, čak ga plaše. Raspiruju u njemu „nešto nalik užasu. Isturene jagodice, isturena čela, plećati, sitnooki, sa gromadama od pesnica.“ Zakržljali od teškog rada, tlačeni tim strašnim podnebljem, žitelji

Jekaterinburga „rađaju se u oblasnim livnicama gvožđa, a njihovom rođenju ne prisustvuje akušer, već mehaničar“.

Početkom dvadesetog veka Jekaterinburg se iz onog naselja od pre dvesta godina, sačinjenog od brvnara-prizemljuša, razrastao u snažan regionalni grad sa čitavom vojskom seljaka zaposlenih u njegovim livnicama gvožđa, fabrikama brašna i hartije, pogonima za proizvodnju sapuna i štavionicama. Tu su se naselili odredi carskih službenika da bi upravljali uralskom rudarskom industrijom i carskom kovnicom. Tu se nalazio i zamašan strani kontingent, u britanskim fabrikama poput Habardovih radionica sveća, mehaničke fabrike Tejt i Sisertske livnice, a bilo je znatno i prisustvo diplomata, budući da je Britanski konzulat 1913. otvorio svoje impozantno sedište na Voznesenskom prospektu. Ubrzo su u blizini proradili i drugi konzulati – francuski, švajcarski, američki, nemački i danski. Uokvireni lipama, jekaterinburški široki, kamenom popločani bulevari bili su veličanstveni i puni vazduha i svetlosti tokom prekratkog uralskog leta, a parkovi i ukrasni vrtovi bleštali su od cveća. Grad je imao sopstveni „milionerski niz“ lepih kuća, prirodnjački muzej, dva pozorišta gde su gostovale predstave Moskovskog hudožestvenog teatra, te impozantnu opersku dvoranu u kojoj je pevao i Šaljapin. U ponudi je bilo nekoliko udobnih hotela s velelepim imenima kao što su *Eldorado* i *Pale roajal*. Od srca preporučivan u Bedekerovom vodiču, *Američki hotel* bio je nesumnjivo najbolji u gradu i srazmerno čist po sibirskim standardima; takođe je nudio dobar ručak za manje od četiri rublje.

Lepote ovog grada očaravale su mnoge putnike koji su u njega stizali posle zamornih nedelja provedenih na putu. On je bio dobrodošao prizor posle tmurnih, golih pustolina

Sibira – prvo „istinski kultivisano mesto“ koje bi ugledali još od polaska iz Šangaja. Jekaterinburg je imao štošta da ponudi: kuće klasične arhitektonske lepote od kamena i gipsane štukature, obrise hramova sa zlatnim kupolama i žučkasto-tirkiznu baroknu lepotu njegovih sabornih crkava, Voznesenske i Jekaterininske. Kao kruna Voznesenskog prospekta, koji je, dugačak gotovo pet kilometara, presecao srce starog grada, palata Rastorgujeva-Haritonova, vila lepih proporcija u Paladiovom stilu koju je sagradio jekaterinburški kralj platine, gledala je odozgo na jedan regionalni grad koji se razmetao industrijskom moći i uživao u svom privrednom procvatu. Jekaterinburg je bio prethodnica te Rusije koja se ubrzano modernizovala: mesto sa uličnim osvetljenjem, telefonima, električnim tramvajima i velikim železničkim depoom u čvoru sedam pruga kroz koji je Transsibirska železnica hvatala zamah ka istoku.

Ali Oktobarska revolucija je 1917. unela seizmičke promene u ovaj grad. U novembru su stigli „agitatori“, te uz podršku oblasnih radnikâ železnice izveli boljševički puč. Za njim je hitro usledila industrijska i finansijska kriza, a grad je počeo da upada u dugove i bankrote. Zatim su krenula hapšenja, streljanja, konfiskacije i strah. Peti po veličini u Rusiji, Jekaterinburg je postao jedno od njenih najzlokobnijih uporišta suprotstavljenih političkih snaga i jedan od glavnih stožera boljševičke aktivnosti. Među njegovih 100.000 stanovnika ogroman udeo su činili radnici i vojnici, a mnogi od njih su bili ratoborni mladi aktivisti, ozloglašeni po radikalnim političkim stavovima.

Upravo u taj zloslutni rasadnik revolucionarnog žara stigao je 30. aprila 1918. godine narodni neprijatelj broj jedan, građanin Nikolaj Aleksandrovič Romanov. Kao da je bilo neke poetske pravde u tome što će završiti u jednom gradu

kroz koji su, na sopstvenom putu u Sibir, prošli toliki od onih koje je stari caristički sistem osudio na političko progonstvo.

Ali kako to da se jedan od najbogatijih, najmoćnijih autokrata na svetu našao tu, na tom zloglasnom „Crvenom Uralu“? I kako to da su tog pobožnog, istrajno nezanimljivog čovečuljka, kom je na prvom mestu bio porodični život, počeli da demonizuju kao nosioca svega što je iskvareno, reakcionarno i despotsko u dinastiji Romanova?

Car Nikolaj II nije bio prvi monarh kom je carevanje ne- očekivano nametnuto, niti je bio prvi vladar emocionalno i politički nespreman za teške odgovornosti tog položaja. Kao čovek ograničene političke sposobnosti i vizije, Nikolaj je radio ono što je njemu izgledalo prirodno. Prilježno je održavao autokratsku vladavinu kakva je bila u vreme njegovog oca, a istovremeno se slepo odupirao svakoj političkoj inovaciji i opraštao ugnjetavanje turbulentnih manjina carstva. Tvrdo glava vera u sopstvenu ulogu božjeg pomazanika gonila ga je da se oglašuje o sve nestrpljivije pozive na političke promene. Ali politički i socijalni nemiri, raspaljivani revolucionarnom aktivnošću među urbanom radnom snagom Sankt Peterburga i Moskve, na kraju su prisilili Nikolaja na simbolične gestove ustavne reforme 1905. Demokratske snage novoustoličene Dume bile su, međutim, u velikoj meri sputane, te je Nikolaj rutinski podrivao njene aktivnosti, odbijajući svaki istinski ustupak poslaničkoj vladi, a poteze koji bi vodili ka modernizaciji osuđivao je, onako kako je to činio od dana kad je seo na presto, kao puke „bezumne snove“. Povukao se u domaći život; zadovoljno se igrao sa svojom decom, sklonivši se od sveta u Aleksandrovski dvorac u Carskom Selu kod Sankt

Peterburga, i viđao se samo s malim užim krugom porodice i prijatelja.

Nikolajeva sve veća nevidljivost u javnosti i njegov uporni otpor reformama ubrzano su pokrenuli neizbežni slom jednog režima koji je već bio na samrti, uprkos izvesnom stepenu privrednog oporavka i rasta u godinama između 1907. i 1914. Taj proces kraha ubrzao se nakon oduševljenog ulaska Rusije u Prvi svetski rat u avgustu 1914. Početna euforija nacionalne solidarnosti, iz koje je Nikolaj mogao i morao izvući kapitalnu političku korist, brzo se osula nakon suočenja s katastrofalnim gubicima. Nепrekidna i potpuna nesposobnost podjednako u rukovođenju ratom i nabavci ratne opreme, udružena sa ozbiljnim teritorijalnim gubicima u korist Nemaca u Galiciji, u septembru naredne godine konačno je iščupala Nikolaja iz preobuzetosti porodicom i naterala ga da preuzme vrhovnu komandu na frontu. Ali u to doba je Rusija, uprkos prisustvu svog bačuške na čelu vojske, već vodila rat iznurivanjem, podstičući na taj način dotad neviđenu stopu dezertiranja u demoralisanoj, rđavo opremljenoj i izgladneloj vojsci seljaka. Posle dugih vekova bespogovorne odanosti, namučeni regrut počeo je da se pita za šta se bori. Činilo se da car od njega samo traži da ore, da se bori i da plaća poreze. I zato su Nikolajevi vojnici-seljaci počeli da dezertiraju u hiljadama.

Kod kuće u Petrogradu (kako je Sankt Peterburg prekršten u avgustu 1914) Nikolajeva duboko neomiljena supruga Aleksandra ostala je sa efektivnom političkom vlašću u rukama upravo u vreme kad ju je sve jačom čarolijom okivao Grigorij Raspućin, harizmatičan ali strahovito manipulativan „sveti čovek“ koji je pokazivao neobjašnjivu sposobnost da obuzda nastupe krvarenja kod njenog sina Alekseja, obolelog od hemofilije. Prisnost s Raspućinom

dovodila je Aleksandru u histeričan konflikt s ministrima vlade i pothranjivala sve zlobnije glasine o pravoj prirodi njihovog odnosa. Za to vreme je Nikolaj ignorisao ponavljanja i sve urgentnija upozorenja članova državne uprave na pogoršavanje situacije u Petrogradu. Nije hteo da sluša čak ni svog odanog strica, velikog kneza Nikolaja, kog je razrešio vrhovne komande nad vojskom kad ga je ovaj zamolio da pristane na kompromise i spase dinastiju od uništenja. Zamah revolucionarne promene u Rusiji sada je već bio očigledno nezaustavljiv; političari i strani diplomati godinama su je predviđali. Pa ipak je Nikolaj tvrdoglavo imao poverenja samo u svoj sud i u sud svoje supruge, žene čvrsto rešene da štiti apsolutni suverenitet Romanova, njihovo božansko pravo da vladaju, i sa njim nasleđe koje će pripasti njihovom ljubljenom sinu jedincu.

Početakom 1917. gradski ekonomski haos u Petrogradu najzad je pokrenuo žestoke industrijske štrajkove, marševe i pobune zbog cena hleba, izvođeci buntovne vojnike na ulice. Krajem februara je ta nestalna situacija buknila u pravu-pravcatu revoluciju. Na frontu, Nikolaj je verovao da nema drugog izbora do da abdicira „za dobro Rusije“, zarad morala vojske i – što je bilo najhitnije – bezbednosti svoje porodice. Doktori njegovog sina već su mu bili rekli da su mali izgledi da Aleksej doživi šesnaest godina, te je istovremeno odluku o abdikaciji doneo i zarad svog sina.

Za Romanove je usledilo šest meseci kućnog pritvora u Aleksandrovskom dvorcu u Carskom Selu, gde su se trudili da i dalje žive svojim porodičnim životom najbolje što su mogli. Neopterećen državnim poslovima, Nikolaj kao da je procvetao: uživao je pod vedrim nebom bez obzira na to kakvo je vreme, testerisao drva, energično čistio sneg i razbijao led u parku. Nije ga obeshrabrivalo zloslutno prisustvo gomila

naroda, koji je dolazio u Carsko Selo, plaćao stražaru rublju za tu povlasticu da stoji kraj spoljašnje ograde i zija, i rugao mu se podsmešljivim imenima „Nikoluška“ i „Nikolaška“.

Usled sve napetije političke situacije u Sankt Peterburgu i sve veće opasnosti da će se svetina obrušiti na Aleksandrovski dvorac, u julu 1917. načelnik privremene vlade Aleksandar Kerenski već je bio pod pritiskom zahtevâ da zatoči cara i caricu u Petropavlovsku tvrđavu kao obične zarobljenike – ili još gore, da ih prebaci pod nadzor radikalizovane ostrvske mornaričke baze u Kronštatu. Diplomatski potezi s ciljem slanja carske porodice u Englesku nisu urodili plodom, pa je Kerenski stoga odlučio da ih prebaci na neko bezbednije mesto, ne želeći, kako je rekao, da postane „Mara revolucije“. Odatle će Romanovi, ako sve bude teklo kako treba, biti evakuisani na istok u Japan ili na sever u Skandinaviju. Romanovi su se gorko razočarali što im nije dopušteno da idu na jug, u toplotu njihovog veoma voljenog dvorca u Livadiji na Crnom moru, gde bi srećno proživeli život u osami kao neka obična porodica. Umesto toga su ih ukrcali u voz za Tjumenj u zapadnom Sibiru, a odatle ih prosledili parobrodom u Tobolsk, koji je u to nestabilno vreme još delovao kao politički bezbedna zabit.

U avgustu 1917. Nikolaj, Aleksandra i njihovo petoro dece – velike kneginjice Olga, Tatjana, Marija i Anastasija, te carević Aleksej – smešteni su u bivši Gubernatorski dom, najveleplejniji smeštaj koji je Tobolsk mogao da ponudi. Tu su prkosno rešili da uživaju u jednostavnim zadovoljstvima ruralnog života, kao i u određenom stepenu slobode, zadržavajući i dalje poveliku svitu od trideset devetoro dvorana i slugu. Takođe su dobili dozvolu da iz Aleksandrovske dvorca ponesu i mnoga svoja najdraža blaga: foto-aparate i albume s fotografijama – najmanje šesnaest albuma, u

povezu od marokena – kao i dnevnike i pisma, pa čak i stara vina iz Carskih dvorskih podruma.

Ali posle tri meseca njihovog boravka u Tobolsku dogodila se nova revolucija, a u njoj su boljševici svrgli privremenu vladu Kerenskog i dočepali se moći. Lenjinova nova uprava tada se odlučno dala u kampanju terora i osveta za tristagodišnju vladavinu Romanova. Dok su bivši car i carica čamili u Gubernatorskom domu, teatralni Lav Trocki planirao je za njih dramatični sudski spektakl umnogome sličan spektaklima Revolucionarnog suda na kom su 1793. osuđeni na pogubljenje Luj XVI i njegova supruga Marija Antoaneta, a gde bi prosekutor, kao Robespjer novog doba, bio on sam.

U međuvremenu se surova mreža boljševizma neumitno širila i preko Urala. U aprilu 1918. već je stigla do Tobolska, donevši strogo ograničenje preostalih povlastica carske porodice. Sámó njihovo prisustvo u tom regionu pogoršavalo je nategnutu situaciju koja je tinjala između boljševika u Jekaterinburgu i drugih lokalnih političkih struja, jer svi su hteli da preotmu kontrolu nad carskom porodicom i umešaju prste u njenu konačnu sudbinu. U tom viru političkih tenzija rasipale su se vrlo realne mogućnosti da se Romanovi spasu. Čitava nesrećno sabrana ekipa onih koji su težili da budu spasioci – oficira, monarhista i aristokrata, bogatih trgovaca, evropskih krunisanih glava, monahinja i sveštenika – pokazala se osujećena nedostatkom finansijskih sredstava i sukobljenim političkim programima, nesposobna za neke usaglašene pokušaje spasavanja. Iza vrata ambasada, diplomati i agenti tajnih službi upinjali su se da smisle izvodljive planove za prisilnu otmicu porodice. No bez obzira na sve, nade su i u Rusiji i izvan Rusije opstajale u životu sve do poznog proleća 1918, praćene obiljem jalovih, nerealnih

planova, a za to vreme su u Gubernatorskom domu u Tobolsku Romanovi čekali da se desi neko čudo.

Sve nade su se srušile u aprilu 1918, kada je, u odgovor na sve te glasine o bekstvu, u Tobolsk stigao Vasilij Jakovljevič, komesar sa izuzetnim ovlašćenjima poslat iz Moskve, tobož da sprovede cara natrag u Moskvu, gde će biti izveden na sud. Ali to su sprečile nagle promene političke situacije na Uralu. Kada su jekaterinburški boljševici proključili kakvu misiju ima Jakovljevič, zahtevali su da car bude doveden u njihov grad. Posle hitnih telegrafskih konsultacija s Kremljom, Jakovljevič je dobio instrukciju da svoje zatvorenike odvede u Jekaterinburg, gde će ih po naredbi predati drugima.

Ural je 1918. bio daleko od one romantizovane, veštačke Rusije koju će u maštu zapadnjačke publike, kao u kamen, urezati *Doktor Živago*, film Dejvida Lina iz 1964. godine. Jekaterinburg je bio pun ratobornih, nemilosrdnih ljudi. Novoosnovani radikalni radnički komiteti, ubeđeni da će biti pokušaja da se car spase, bili su spremni da ga izvuku i linčuju ukaže li im se i najmanja prilika. Porast nasilja, pljačke, glad i građanski rat na pomolu doveli su grad na rub provalije. Ulicama je sada krstarilo deset hiljada vojnika Crvene armije i dezertera, a vrvele su i od osuđenika i prognanika u bekstvu iz Sibira. Špijuna je bilo na sve strane.

U junu je Rusiju već progutao građanski rat između boljševika i kontrarevolucionarnih i monarhističkih snaga pod vođstvom Aleksandra Kolčaka, poznatih kao Bela garda, koje su borbama probile sebi put u kopno sa Tihog okeana i upravo su nadirale u zapadni Sibir, ojačane sa oko 25.000 čeških i slovačkih dezertera i ratnih zarobljenika iz austro-ugarske vojske. Ti vojnici su upravo železnicom putovali na

istok da bi izašli iz Rusije i ujedinili se, preko Amerike, sa takozvanim Čehoslovačkim legijama* na Zapadnom frontu, ali su se pobunili kada su nemački saveznici Rusije zahtevali da oni budu zaustavljeni i razoružani. Boreći se da bi se probili natrag, ka zapadu, čehoslovački odredi su zauzeli izuzetno važan sibirski grad Čeljabinsk. A sada su opkoljavali Jekaterinburg, grad ključne industrijske i strateške važnosti. Tenzija na Uralu je rasla. S obzirom na to da su još mahnito kolale glasine o poslednjim grčevitim pokušajima da se spase carska porodica, jekaterinburški boljševici su odlučili da ne dozvole da im budu oteti ovi dragoceni zarobljenici. Nešto su morali preduzeti da bi se obezbedili.

Dva dana pre Nikolajevog i Aleksandrinog dolaska, mesni sovjet (gradsko veće pod vlašću boljševika) rekvirirao je po kratkom postupku jednu kuću u centru Jekaterinburga, u vlasništvu penzionisanog inženjera Nikolaja Ipatjeva, da bi poslužila kao novi pritvor za Romanove. Za svega nekoliko sati njena umirujuća buržoaska gospodstvenost unakažena je izgradnjom prostog drvenog palisada koji ju je odsekao od grada i preobratio kuću Ipatjeva u zatvor. Otad pa nadalje ona će biti nazivana zloslutnim boljševičkim eufemizmom *Дом особого назначения* – „Kuća posebne namene“. Na kakvu se tačno namenu odnosio taj naziv, to nikada nije objašnjeno, ali su tamošnji nemilosrdni pripadnici Uralskog regionalnog sovjeta odlično znali kakva će biti konačna, mračna svrha te kuće.

Nikolaj i njegova izmoždena supruga stigli su u Jekaterinburg 30. aprila, u pratnji osamnaestogodišnje ćerke Marije,

* Iako je Čehoslovačka stvorena tek u oktobru 1918, jake tendencije ujedinjenja koje prethode tom događaju vidljive su u nazivu ovih dobrovoljačkih odreda. Zapadna literatura najčešće ih skraćeno naziva „Česi“, dok se u istočnoevropskoj literaturi najčešće nazivaju „Čehoslovaci“, kao što su sami sebe nazivali. (Prim. prev.)

carevog ađutanta kneza Vasilija Dolgorukova, lekara carske porodice doktora Jevgenija Botkina i najstrože svedene tročlane posluge. Neizvesnosti tog putovanja pobudile su cara i caricu na odluku da pođu samo s Marijom, najprikladnijom među njihovom decom. Ostala deca – Olga, Tatjana, Anastasija i Aleksej – krenuće za njima kasnije, kada se carević bude do kraja oporavio od teškog hemofiličnog krvarenja.

U međuvremenu, u subotu 29. juna 1918, šestočlano predsedništvo Jekaterinburškog sovjeta održalo je hitan sastanak u raskošnom okruženju *Američkog hotela*. On je bio rekviriran početkom juna da bi poslužio za sedište novostvorenog ogranka Vanredne komisije – sovjetske tajne policije. Poznatija kao Čeka, ova organizacija će uskoro postati neumoljiv izvršilac državne strahovlade. Izvan grada se čuo dalek zvuk artiljerijske vatre. Dobro naoružani i disciplinovani čehoslovački odredi sada su se Transsibirskom prugom primicali još bliže. Jekaterinburg se sunovraćivao u anarhiju i kaos, i u najboljem slučaju se mogao održati još koju nedelju. Kako su linije komunikacije s Moskvom postajale sve nepouzdanije, predsednik Uralskog regionalnog sovjeta Aleksandar Beloborodov počeo je da šalje hitne poruke u Moskvu, zahtevajući direktnu telegrafsku vezu s Kremljom i Lenjinom u predstojećim ključnim danima. On i njegova grupa vatrenih komunista suočavali su se sa prelomnim trenutkom na svom „revolucionarnom putu“. Crveni Ural bio je u „smrtnoj opasnosti“ i postojala je znatna opasnost da bivši car padne u ruke čehoslovačkim odredima ili drugim kontrarevolucionarima, te bude „upotrebljen u njihovu korist“.

Čitavog tog sparnog letnjeg popodneva, u sobi broj tri, najvećoj i najboljoj koju je *Američki hotel* imao da ponudi,

vazduh je pucketao od napetosti. Na dnevnom redu je bila samo jedna neodložna tema. Šta da se radi s Romanovima? Sledećeg dana, 30. juna 1918, Filip Gološčokin, član predsedništva Uralskog regionalnog sovjeta i novopostavljeni regionalni vojni komesar, zaputio se vozom iz Jekaterinburga u Moskvu da bi se posavetovao s Lenjinom i njegovom desnom rukom Jakovom Sverdlovom u vezi sa sudbinom carske porodice.

Jekaterinburg, nekada dragulj Uralskih planina, bio je u međuvremenu pod opsadom; infrastruktura mu se urušavala, građani su bili u mengelama sve jače vladavine straha.